

Формування перинатальної культури у сучасному суспільстві

У статті розглядаються зміст і складові понять “перинатальна культура” та “перинатальна психологія”. Визначаються та аналізуються шляхи формування перинатальної культури в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: перинатальна культура, перинатальна психологія, материнство, батьківство, батьківська компетентність.

В статье рассматриваются содержание и составляющие понятий “перинатальная культура” и “перинатальная психология”. Определяются и анализируются пути формирования перинатальной культуры в современном украинском обществе.

Ключевые слова: перинатальная культура, перинатальная психология, материнство, отцовство, родительство, родительская ответственность и компетентность.

На рубежі ХХ-ХХІ століття Україна, як і багато інших європейських країн, зіткнулися з серйозною демографічною кризою. Для її подолання важливим є розвиток стратегії охорони здоров'я та укріплення репродуктивного здоров'я населення. Проте проблема є комплексною. Сучасне суспільство характеризується дисфункціональністю основних соціальних інститутів, порушенням соціальної взаємодії, девальвацією цінностей родини. Зростає вік вступу в брак і, відповідно, вік народження першої дитини; кількість дітей в родині зменшується (часто це лише одна дитина або свідомо бездітні родини), збільшується кількість розлучень, розповсюджуються альтернативні традиційним моделі сімейно- подружніх відносин. Соціальна політика, спрямована на матеріальну підтримку батьківства, у вигляді виплат при народженні дитини не є достатньо ефективною. Це підтверджується і статистикою народжуваності в Україні, і прикладом більш економічно благополучних країн Європи, де проблема залишається актуальною. Отже, її вирішення потребує комплексного підходу. Ми вважаємо, що одним із шляхів вирішення даної проблеми є розвиток перинатальної культури, яка допоможе виростити покоління, що здібне до зачаття, виношування і народження здорової дитини, містить знання відносно фізіології і психології вагітності і пологів, сприяє формуванню ставлення до народження дитини як до

природної, радісної події в своєму житті – отже, сприяє формуванню усвідомленого батьківства, батьківської відповідальності та компетентності.

Мета статті – розглянути зміст і складові поняття “перинатальна культура”, визначити та проаналізувати основні напрями її формування в сучасному українському суспільстві.

В останні роки відмічається зростання інтересу та попиту до перинатології, зокрема, до перинатальної психології. Перинатологія – (peri – “навколо” та лат. natus – народження) – наука, яка досліджує етап розвитку до народження дитини. Традиційно перинатологія розглядається в медичній площині – на перетині акушерства та педіатрії. Проте сучасні дослідження актуалізують вивчення психологічних аспектів перинатального періоду, що виступає змістом перинатальної психології.

Перинатальна психологія – самостійна область психології, яка сформувалася в останні десятиріччя ХХ століття. Одним із засновників перинатальної психології став доктор Густав Ханс Грабер (Gustav Hans Graber), який у 1971 р. сформував у Відні Міжнародну дослідницьку групу з перинатальної психології.

Теоретико-методологічні основи перинатальної психології і психотерапії закладено розвитком психодинамічного підходу та його напрямів: теорії об’єктних стосунків, теорії прихильності, трансперсональної психології і психосоматики, психології раннього онтогенезу, психології материнства. У практиці психотерапії в середині і другій половині ХХ століття з’явилися і зміцнилися уявлення про вплив родового процесу і внутрішньоутробного досвіду на подальший розвиток особистості. Важливу роль у цьому відіграли лікарі, які шукали нові шляхи в акушерстві – Ф. Лебуає, Ф. Ламаз, Г. Дік-Рід, М. Оден. У психології і психотерапії були запропоновані концепції психофізіології материнської домінанти (О.С. Батуєв, В.В. Васильєва; психології материнства і психології репродуктивної сфери (Г.Г. Філіппова), перинатальної психотерапії (І.В. Добряков), трансперсональні напрями перинатальної психології (С. Гроф, Г.І. Брехман), теоретичне обґрунтування та прикладні аспекти перинатальної психології у корекції вагітності (Н.П. Коваленко), підготовка до батьківства (М.Є. Ланцбург, І.В. Братусь) та інші.

Важливим науковим здобутком стало визнання того факту, що пренатальний розвиток є важливим етапом становлення особистості. Ґрунтовні наукові дослідження засвідчили, що період внутрішньоутробного розвитку закладає не тільки фізичне, але й психічне здоров’я дитини та такі важливі характеристики

особистості, як ставлення до себе й оточуючих, емоційний та інтелектуальний потенціал, стереотип поведінки при зіткненні з труднощами й, певною мірою, характеристики особистості та характер людини (М. Оден [1], І.В. Добряков [2], Н.П. Коваленко [3], Г.Г.Філіппова [4] та ін.). Саме тому профілактика й корекція порушень психічного розвитку й батьківсько-дитячих стосунків є важливою і найбільш дієвою саме в ранньому віці. Все це призвело до виділення в сучасній психічній періодизації розвитку особистості пренатального (перинатального) періоду.

Акушери і неонатологи традиційно визначають тривалість перинатального періоду з 28-го тижня внутрішньоутробного життя людини по 7-у добу життя після народження [6, с. 65]. Перинатальні психологи і психотерапевти у перинатальний період включають увесь пренатальний період, самі пологи і перші місяці після народження. Верхня межа віку визначається об'єктом дослідження перинатальної психології, яким виступає діада (система мати-дитина), отже, перинатальний період визначається розвитком психіки дитини від зачаття до закінчення діадичних стосунків – до трьох років [2, с. 65]. Визначення “діада” було виокремлено як спеціальний термін у працях Р. Шпіца [7] та означає систему “мати-дитя”, в якій мати та дитина виступають не як самостійні суб'єкти, а як представники єдиної психобіологічної системи.

Перинатальна культура – це “сукупність світоглядних ідей і поглядів суспільства, що виражаються в існуючих звичаях і традиціях на процеси планування сім'ї, вагітності, народження дитини і дитинства” [5, с. 5]. Саме ставлення до зародження нового життя, жінки, матері, до новонародженого немовляти як носія і продовжувача нашої культури визначає важливі світоглядні установки людини. Отже, контекст проблематики формування перинатальної культури значно ширший, і стосується культури родини, культури батьківства та культури суспільства в цілому. Формування перинатальної культури є надзвичайно актуальним завданням, що і визначило тематику даної статті.

Дослідження в сфері перинатальної культури свідчать про її низький рівень в нашій країні, а деякі дослідники взагалі вважають, “що відмінною рисою нашої культури є відсутність перинатальної культури” [5, с. 6]. Сучасне суспільство характеризується відчуженням батьків від своїх дітей. Цей процес починається з надання вагітній жінці статусу пацієнтки зі всім супутнім комплексом страхів, продовжується відривом жінки від сім'ї при пологах в лікарні. Пологи розглядаються як процес, який потребує постійних медичних інтервенцій. І хоча наказом Міністерства

охорони здоров'я України закріплено, що "персоналом акушерського закладу вагітна жінка, роділля, породілля має сприйматися не як об'єкт проведення певних медичних маніпуляцій з метою її розродження, а, насамперед, як особистість і основний учасник у важливому моменті її життя – пологах" [8], гуманізація процесу потребує комплексних заходів.

Дослідження демонструють високий попит населення на надання перинатальної психологічної допомоги (Л.В. Вінтухова, Ю.А. Заозерський, 2005). В медицині дитина – це, перш за все, пацієнт, тому їй треба лікувати або ж проводити певну профілактику (щеплення, медогляди тощо). При цьому думка батьків у розрахунок, як правило, не приймається. Таке відчуження батьків від дітей призводить до відсутності культури батьківства, звичаїв і традицій, що зароджуються від початку життя кожної людини. Науково-технічний процес стимулював рівень розвитку медицини, проте сприяв формуванню ставлення до пологів та народження дитини переважно як до медичної проблеми, природний процес був значно медикаментизований. Надання кваліфікованої медичної допомоги родині в період очікування дитини, під час пологів і в перший рік життя є важливим та необхідним, проте існує низка проблем, вирішення яких потребує комплексної допомоги – зокрема, психологічної.

Перинатальна психологія включає такі підрозділи: ранній розвиток дитини (включаючи період до народження і процес пологів); психологію материнства і батьківства; онтогенез батьківської сфери (формування готовності до батьківства); вплив раннього (пре-, перинатального і діадичного) досвіду на психіку та особистість дорослої людини, на партнерські та дитячо-батьківські стосунки. Перинатальна психологія і психологія батьківства, як області дослідження в психології, об'єдналися в єдиний напрям в останні десятиріччя. Підставою для такого об'єднання є спільність завдань і об'єктів дослідження цих областей психологічного знання. Практичні аспекти перинатальної психології поєднують такі види діяльності, як перинатальна психодіагностика, психотерапія, психокорекція та консультування, які спрямовані на вирішення широкого спектра проблем, пов'язаних із підтримкою репродуктивного здоров'я та корекцією його порушень, забезпеченням і корекцією умов розвитку дитини на ранніх етапах онтогенезу, актуалізацією перинатальних проблем у психіці дорослої людини.

У нашій країні для батьків саме в період вагітності, пологів і раннього розвитку дитини психологічна допомога виявляється найменш доступною через низку причин: відсутність відповідної

психологічної служби; несформованість традицій звернення за психологічною допомогою; недостатня психологічна грамотність медичного персоналу відповідних установ тощо.

Ознакою зростання уваги до перинатальної тематики стала поява тематичних публікацій у засобах масової інформації та науково-популярних передач. В останні десятиріччя в Україні зросла кількість наукових досліджень і наукових публікацій в сфері перинатології, проводяться конференції та форуми, і найголовніше – проводиться навчання фахівців у сфері перинатальної психології.

Значний практичний досвід було накопичено в батьківських організаціях і клубах. Нові підходи, які сформувалися в батьківському середовищі, знаходять сьогодні все більший відгук серед творчо мислячих лікарів-професіоналів та перинатальних психологів. Це виступає передумовою подальших досліджень і здобутків у сфері перинатології та перинатальної психології. Сформувалися конкретні методики пренатальної підготовки, проведення пологів і рекомендації відносно раннього дитинства [9; 10].

Аналіз існуючого стану проблематики дає можливість визначити основні напрями роботи щодо формування в нашій країні перинатальної культури:

1. Просвітницька робота та формування суспільної думки.

Сучасні наукові досягнення суттєво змінили уявлення про перинатальний період. Багато спеціалістів вважають, що саме розвиток перинатальної психології допоможе змінити установки в сфері батьківства та ортодоксальні погляди, що склалися, на вагітну жінку, вагітність, усю технологію допомоги породіллі, подолати вузькомедицинський підхід до перинатального періоду.

Просвітницьку діяльність можна реалізуватися через різні форми роботи:

- формування через ЗМІ цінностей материнства, батьківства, родини, формування перинатальної культури у широкому її сенсі – культури батьківства.

Необхідно зазначити, що формування перинатальної культури у сучасному суспільстві пов'язано з формуванням певних установок, а саме:

- здоров'я кожної людини (в усіх сферах: фізичне, емоційне, розумове, соціальне, моральне) визначається способом її життя; кожна людина є відповідальною за своє здоров'я; батьки відповідальні за здоров'я їх майбутньої дитини;
- вагітність – це природний процес, важливо реалізувати комплексний супровід жінки (та родини), брати до уваги не

лише біологічну, але і соціальну та психологічну його складові;

- перинатальний (пре- та постнатальний) період є важливим етапом розвитку особистості, закладає основи фізичного, психічного здоров'я дитини, її емоційного та інтелектуального потенціалу; виховання дитини починається ще до народження;
- народження дитини – це, перш за все, природний процес, центральна роль в якому належить дитині та матері (родині);
- важливою складовою пологів виступає психоемоційна складова, що актуалізує необхідність певної “дородової підготовки” з метою гармонізації психоемоційного стану жінки;
- батьки є відповідальними за благополуччя дитини; важливо створити інститут батьківства, створювати умови для розвитку батьківської компетентності.

Формування та реалізація даних установок буде сприяти підвищенню активності батьків у плануванні вагітності, в процесах вагітності, пологів та в перинатальний період.

– Підготовка підлітків до майбутнього родинного життя та формування ціннісного ставлення до майбутнього батьківства. В сучасних соціально-економічних умовах змінюються суспільні уявлення про “модель материнства” та “модель батьківства”. Все більше з'являється неповних родин. Материнські функції стали витіснятися прагненням жінок до незалежності, кар'єрного росту, свободи від зобов'язань і відповідальності. Так, Г. Г. Філіппова [4] зазначає, що у багатьох сучасних жінок відсутні якості, що визначають “модель материнства”. Отже, формування усвідомленого та відповідального батьківства є актуальним та необхідним завданням. Це стає можливим завдяки викладанню спецкурсів та факультативів в школах, проведенню просвітницьких тренінгів для хлопців та дівчат.

– Підготовка молодих родинних пар до планування родини та усвідомленого батьківства. В Україні діють центри репродуктивного здоров'я населення та планування сім'ї. Попит на підготовку до зачаття зумовив виникнення спеціальних програм в центрах сім'ї, які нині діють в багатьох містах України.

2. Організація перинатальної допомоги, комплексний медичний та психолого-педагогічний супровід родини на етапі планування, очікування дитини та в перші роки життя. Мета такого супроводу – надати кваліфіковану медичну допомогу та створити в родині найбільш сприятливі психолого-педагогічні умови для

розкриття емоційного, інтелектуального й соціального потенціалу дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей, запобігати порушенням психічного розвитку та виникненню патології.

Робота проводиться індивідуально, з парами, родинами або у групах. Тривалість може варіюватися від одиничних сесій до довготривалої регулярної роботи та визначається специфікою психологічних і психосоматичних проблем і змістом контрактів із клієнтами щодо бажаних результатів. Робота проводиться як у клінічних умовах, так і в умовах психологічних центрів і консультацій та у приватній практиці.

Зростання попиту на формування перинатальної культури зумовило виникнення в Україні в останні десятиріччя перинатальних центрів альтернативних державним структурам – вони можуть називатися центрами усвідомленого батьківства, клубами родини, центрами материнства тощо. Як правило, діяльність таких центрів спрямована на надання психологічних послуг родині особливо на етапі очікування дитини, тобто підготовки до майбутнього батьківства.

Програми комплексної підготовки майбутніх батьків у таких центрах, як правило, включають теоретичний лекційний цикл, арттерапевтичні заняття, фізичну підготовку, практичні заняття в басейні; ознайомлення з літературою і перегляд відеофільмів, необхідних для підготовки до гармонійних пологів і майбутнього виховання дитини; індивідуальні консультації спеціалістів (акушерки, психолога, педіатра тощо).

3. Реалізація програм природного оздоровлення та розвитку дітей на державному рівні.

4. Розробка та реалізація новітніх підходів у сфері акушерства та допомоги породіллі. На сьогодні ми вже маємо певні позитивні результати у формуванні нових підходів до вагітності, пологів і дитинства. Україна була однією з перших країн, лікарі та психологи якої розробили та ввели у практику пологових будинків психопрофілактичну підготовку до пологів з метою знеболювання. Програма носила інформаційний характер, її позитивним наслідком стало те, що жінки у пологах були більш спокійні і відсоток здорових новонароджених збільшився. М'які, природні пологи, грудне вигодовування, грамотний патронаж новонароджених і якісне педіатричне обслуговування є пріоритетними завданнями в сфері охорони здоров'я матері та дитини.

5. Підготовка перинатальних психологів. Зростає кількість наукових досліджень у сфері перинатальної психології, проводяться

навчальні тренінги, відбувається професійне спілкування спеціалістів у цій сфері. Так, починаючи з 2005 року в Україні проводиться форум з перинатальної психології (VII Міжнародний Форум відбудеться в Одесі в квітні 2011 р.) Водночас, попит на перинатальні послуги та дефіцит фахівців призвели до ситуації, коли цю діяльність іноді виконують люди, які не мають спеціальної психологічної освіти, проте можуть називатися “практикуючими перинатальними психологами”. Актуальним завданням є створення системи якісної підготовки спеціалістів з перинатальної психології.

Отже, в статті було актуалізовано необхідність формування перинатальної культури сучасного суспільства – у широкому сенсі культури батьківства. Це завдання, яке вимагає комплексного підходу та уваги з боку держави, суспільства, соціальних структур, залучення представників різних галузей – медицини, педагогіки, психології тощо. Також було розглянуто основні напрями роботи щодо формування перинатальної культури.

Перинатальна проблематика є цікавою та актуальною. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у вивченні прикладних аспектів перинатальної психології.

Список використаних джерел

1. Оден М. Возрожденные роды : [Альбом : Пер. с фр.] / Мишель Оден; [Предисл. Ш. Китсинджер]. – М. : Центр родител. культуры “АКВА”, 1994. – 133 с.
2. Добряков И.В. Перинатальная психология / И.В.Добряков. – СПб.: Питер, 2010. – 272 с.
3. Коваленко Н.П. Перинатальная психология / Н.П.Коваленко. – СПб: Издательство “Ювента”, 2000. – 197с.
4. Филиппова Г.Г. Психология материнства: учебное пособие / Г.Г.Филиппова. – М.: Изд-во института психотерапии, 2002. – 240с.
5. Экология младенчества : Первый год / М. В. Трунов, Л. М. Китаев. – М. : Центр “Экология семьи” : ТОО “ИРИС-пресс”, 1993. – 207 с.
6. Перинатология // БМЭ: В 30-ти т. / АМН СССР ; [гл. ред. Б.В. Петровский]. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия. – Т. 19. – 1982. – 536 с.
7. Шпиц Р. Первый год жизни / Р. Шпиц. – М. : Изд-во Академический проект, 2006. – 352 с.
8. “Про організацію надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та неонатологічної допомоги в Україні” // Наказ

Міністерства охорони здоров'я України № 620 від 29.12.2003: електронний ресур. – Режим доступу http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20031229_620.html

9. Підготовка сім'ї до народження дитини в Україні: навчальний посібник / [під ред. Н.Я.Жилкін] – К., 2006. – 160 с.
10. Зростаємо разом: книга для батьків дітей раннього віку: посібник для батьків / [за заг. ред. І.В. Братусь]. – К., 2007. – 154 с.

The article deals with the content and components of definitions “prenatal culture”, “prenatal psychology”. The ways of forming of prenatal culture in modern Ukrainian society have been defined and analyzed.

Keywords: prenatal culture, prenatal psychology, motherhood, fatherhood, parenting, parental responsibility and competence.

Отримано: 15.02.2011

УДК 316.6 – 591.5

В.П. Назарук

Психологічні закономірності розвитку ставлення до довкілля в процесі ОНТОГЕНЕЗУ

У статті здійснено аналіз проблеми формування та становлення екологічної свідомості на кожному віковому етапі розвитку особистості, її ставлення до навколишнього середовища; охарактеризовано закономірності формування екологічних установок і мотивів екологічної поведінки у різних вікових групах.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна свідомість, екологічна поведінка, екологічні установки.

В статье раскрывается развитие и становление экологического сознания на каждом возрастном периоде развития личности; её отношение к окружающей среде; характеризуются аспекты формирования экологических установок и мотивов поведения в разных возрастных группах.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое сознание, экологическое поведение, экологические установки.